

Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar

Go'zal Xolmuhammad-qizi Rustamova

Dinora Nodirbek-qizi Mahamadjonova

Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning ontogenez jarayonida shakllanishi har tomonlama yoritilib, uning dinamik rivojlanish bosqichlari chuqur ilmiy asosda tahlil qilinadi. Ontogenez davomida shaxsning biologik, psixologik va ijtimoiy jihatdan takomillashuvi izchil jarayon sifatida ko'rib chiqilib, har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlari ochib beriladi. Shuningdek, shaxs rivojlanishining uzluksizligi va bosqichma-bosqich murakkablashib borishi alohida e'tiborga olinadi. Maqolada shaxs shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar - irsiyat, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya jarayoni hamda shaxsning o'z faolligi keng qamrovda tahlil etiladi. Irsiyat shaxsning tabiiy-biologik asosini belgilab bersa, muhit uning ijtimoiylashuviga xizmat qiladi. Ta'lim va tarbiya esa shaxsning ongli ravishda kamol topishida muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, shaxsning ichki faolligi, mustaqil fikrlashi va o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishi uning individual xususiyatlarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: shaxs, ijtimoiy muhit, irsiyat, shaxsiy faollik, temperament, o'z-o'zini anglash, motivatsiya

Factors influencing the formation of personality

Gozal Kholmuhammad-kizi Rustamova

Dinora Nodirbek-kizi Mahamadjonova

Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: This article comprehensively covers the formation of a person in the process of ontogenesis, analyzing the stages of its dynamic development on a deep scientific basis. During ontogenesis, the biological, psychological and social improvement of a person is considered as a consistent process, revealing the specific features of each stage. Also, special attention is paid to the continuity and gradual complexity of the development of a person. The article comprehensively analyzes the main factors influencing the formation of a person - heredity, social environment, educational and upbringing process, and the person's own activity. If heredity determines the natural-biological basis of a person, then the environment serves his socialization. Education and upbringing are manifested as an important tool in the

conscious development of a person. At the same time, the inner activity of a person, independent thinking and the desire for self-development play a decisive role in the formation of his individual characteristics.

Keywords: personality, social environment, heredity, personal activity, temperament, self-awareness, motivation

Kirish. Zamonaviy psixologiyada shaxsning shakllanishi masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega bo'lgan murakkab muammodir. Shaxs - bu insonning tug'ma xususiyatlari asosida ijtimoiy munosabatlar jarayonida orttirilgan psixik sifatleri tizimidir. Bugungi kunda globallashuv va axborot oqimining kuchayishi sharoitida shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi ko'pgina omillar uchramoqda. Mavzuning dolzarbligi shundaki, inson qaysi omillar ta'sirida qaror qabul qilishi va qanday qilib o'z "Men"ini shakllantirishini tushunish, jamiyatlardagi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashning kalitidir. Ushbu maqolaning maqsadi - shaxsning shakllanish jarayonida asosiy ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish va ko'rib chiqishdir. Individdning shaxs sifatida ta'sir etuvchi omillarni ko'rib chiqadigan bo'lsak, bular:

Biologik omillar: Irsiyat va temperamentning roliga doir tahlil. Inson shaxsiyatining poydevori uning biologik asoslarida yotadi. I.P.Pavlov asab tizimining tipologik xususiyatlarini o'rganib, shaxsning dinamik ko'rinishini (temperamentni) belgilab bergan. Irsiyat shaxsga tayyor xarakter xususiyatlarini bermaydi, balki asab tizimining qo'zg'aluvchanligi, tormozlanishi va harakatchanligi kabi "layoqat"larni taqdim etadi.

Biologik omilni "shaxsiyat binosining poydevori" deb atash mumkin. Poydevor mustahkam yoki zaif bo'lishi mumkin, ammo binoning (shaxsning) qanday qad ko'tarishi va qanday rangga bo'yalishi tashqi omillarga bog'liq. Masalan, tug'ma agressivlikka moyilligi bor (biologik) bola to'g'ri yo'naltirilsa - mard sportchi, noto'g'ri muhitga tushsa - jinoyatchi bo'lib yetishishi mumkin.

Ijtimoiy muhit: Shaxsning Sotsializatsiya Jarayoni. L.S.Vigotskiyning "Madaniy-tarixiy nazariyasi"ga ko'ra, shaxs muhitda mavjud bo'lgan madaniy qadriyatlarni o'zlashtirish (interiorizatsiya) orqali shakllanadi. Oila, maktab va tengdoshlar - bular sotsializatsiyaning asosiy institutlaridir. Bola tashqi dunyodagi mulloqot modellarini nusxalaydi va ularni o'zining ichki qoidalariga aylantiradi.

Agar bola demokratik oilada, uning fikri hurmat qilinadigan muhitda o'ssa, unda "sog'lom o'z-o'zini baholash" shakllanadi. Aksincha, avtoritar muhitda shaxsiy tashabbuskorlik so'nadi. Bugungi kunda "virtual muhit" ham ikkinchi bir ijtimoiy reallik sifatida shaxsning qadriyatlar tizimiga ota-onadan ko'ra kuchliroq ta'sir o'tkazmoqda.

Faoliyat va o'z-o'zini tarbiyalash A.N.Leontyevning faoliyat nazariyasi shuni isbotlaydiki, shaxs passiv ob'ekt emas. Inson o'z faoliyati (o'qish, mehnat, ijod) orqali

o'zini-o'zi yaratadi. Shaxsning yetukligi uning o'z harakatlari uchun mas'uliyatni o'z bo'yniga olishi bilan o'lchanadi. Bu psixologiyada "loqus kontrol" (nazorat markazi) deb ataladi. Irsiyat va muhit qanchalik kuchli bo'lmasin, "individual iroda" hal qiluvchi nuqtadir. Inson o'z kamchiliklarini anglagan va "Men buni o'zgartira olaman" degan qarorga kelgan lahzada haqiqiy Shaxs shakllana boshlaydi. O'z-o'zini tarbiyalash - bu sotsializatsiyaning oliy bosqichidir.

Individning yetuk shaxs sifatida shakllanishiga irsiyat, tashqi muhit, tarbiya va shunga o'xshash tashqi va ichki omillar birdek ta'sir qiladi. Tarbiya shaxsni oila muhitidan jamiyatga tayyorlov bosqichidir. Oila va unda beriladigan tarbiya har bir shaxsning rivojlanishi va uning jamiyatdagi yetukligini belgilab beradi. Tarbiya qanchalik kuchli va to'g'ri berilsa shaxsning shakllanishida natijasi ham shunchalik yuqorilashib boraveradi. Shaxs shakllanishida irsiyat omilli ham mavjud. Irsiyatni shaxsning shakllanishida fundamental omil deb ham olish mumkin. Chunki irsiyat asosida qolgan ichki va tashqi omillar shakllanib boradi.

XULOSA: Xulosa qilib aytadigab bo'lsak, har bir omil o'zaro bo'g'langan va bir butun bo'lib shaxsning shakllanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Barcha omillar zanjir shaklida bir biriga o'zaro uzviy bog'liqdir. Birgina omilning ta'siri qolganlariga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi va shaxs shakllanishiga salbiy ta'sir o'tkazadi. Shu bois shaxs shakllanishini faqat bitta omil bilan izohlash to'liq va aniq natija bermaydi. Biologik asoslar, ijtimoiy muhit, tarbiya jarayoni hamda shaxsning o'z faolligi bir-biri bilan uzviy aloqada bo'lib, insonning individual xususiyatlarini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, oila muhiti, ta'lim tizimi va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar shaxsning qadriyatlari, dunyoqarashi va xulq-atvorining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, shaxsning o'z-o'zini anglash darajasi, motivatsiyasi hamda mustaqil faoliyati uning yetuk shaxs sifatida rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Inson o'z imkoniyatlarini anglab, o'z ustida ishlashga intilgandagina shaxs sifatida mukammallikka erishishi mumkin. Demak, shaxs shakllanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda biologik, ijtimoiy va individual omillar o'zaro uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Mazkur omillarni chuqur o'rganish hamda ularni tarbiya va ta'lim jarayonida to'g'ri qo'llash jamiyatda yetuk, mustaqil fikrlovchi va mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vigotskiy L.S. "Psixologiya razvitiya cheloveka" (Inson rivojlanishi psixologiyasi). — M.: Smisl, 2005. (Madaniy-tarixiy yondashuv asoslari).
2. Leontyev A.N. "Deyatel'nost. Soznaniye. Lichnost" (Faoliyat. Ong. Shaxs). — M.: Politizdat, 1975. (Shaxsning faoliyatdagi o'rni).

3. Rustamova, G., & Rakhmatullayeva, Z. (2026, January). THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN APPEARANCE AND SELF-ATTITUDE DURING ADOLESCENCE. In Claritas Conference Platform (No. 1, pp. 26-29).
4. Rustamova, G. Z. X. Q., & Dilshoda, T. U. (2025). Keksalarni yosh chegaralari psixologik muammo sifatida. Science and Education, 6(5), 356-361.
5. Rustamova, G. X. Q. (2025). Oilaning tarixiy rivojlanishi va bola tarbiyasidagi ijtimoiy psixologik o'rni. Science and Education, 6(3), 205-208.
6. Rustamova, G. X. Q. (2025). Noto'liq oilaning jamiyatdagi o'rni va psixologik ta'siri. Science and Education, 6(4), 265-269.
7. Rustamova, G. K. Q., & Sharipova, E. Z. A. Q. (2026, February). THE IMPACT OF ATTENTION AND MEMORY ON LEARNING EFFECTIVENESS. In Claritas Conference Platform (No. 2, pp. 51-54).
8. Olimjonovna, R. Z., & Xusnatilla o'g'li, N. Q. (2025). O'SMIRLIK DAVRIDA DEVIANT XULQ-ATVOR SHAKLLANISHIGA BOILOGIK VA IJTIMOIIY OMILLARNING TA'SIRI. Научный Импульс, 3(33), 30-33.
9. Olimjonovna, R. Z. (2025). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING BOLA AXLOQIIY KAMOLOTINI SHAKLLANTIRISHDA OILANING ROLI HAQIDA QARASHLARI. ZAMONAVIIY TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH VA UNGA QARATILGAN KREATIV G'OYALAR, TAKLIFLAR VA YECHIMLAR, 8(82), 133-136.
10. Olimjonovna, R. Z. (2024). EMOTSIONAL INTELLEKT BOLAJAK MUTAXASSISLARNING MUHIM XUSUSIYATI SIFATIDA. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 5(41), 452-458.
11. Goipova, N. B. Q., & Meliboyeva, Y. E. Q. (2025). Nutq rivojlanishining buzilishlari va ularning sabablari. Science and Education, 6(5), 374-381.
12. Goipova, N. B. (2024). Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogika: darslik. Namangan, 252.
13. Goipova, N. B. Q., & Tursunaliyeva, M. U. B. Q. (2025). Bolalar nutqida sintaktik mexanizmlarning shakllanishi. Science and Education, 6(5), 340-344.
14. Goipova, N. B. Q., & Uraimjonova, Z. I. Q. (2025). Nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablari. Science and Education, 6(5), 387-392.
15. Maxammadsidiqovna, X. M. (2026). ZAMONAVIIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA INKLYUZIV TA'LIM SIFATINI TAKOMILLASHTIRISH. Latin American journal of education, 6(1), 505-513.
16. Maxammadsidiqovna, X. M. (2024). BOSHLANG'ICH SINFLARDA KORREKSION PEDAGOGIKANI TASHKIL ETISH. YOSH OLIMLAR, MAGISTR VA IQTIDORLI TALABALARNING ILMIY FAOLIYATINI OSHIRISHDA ULARGA QARATILGAN KREATIV G'OYALAR, YECHIM VA TAKLIFLAR, 2(23), 1-4.

17. Xasanova, M., & Shodmanov, Q. (2025). DIQQAT YETISHMASLIGI VA GIPERAKTIVLIK SINDROMIGA CHALINGAN BOLALARNING KLINIK VA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI. Scientific journal of the Fergana State University, (4), 7-7.